

SCHMIDT ANIKÓ

A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914)

Az első világháború által kettéosztott 1910–1918-as országgyűlési ciklus első felében a kataszteri felméréssel és a földadóval kapcsolatban új törvény nem született, az egyenesadót és az ármentesítéseket illető törvények egy része azonban (így például az al-dunai III., IV. és V. számú „öblözetek” ármentesítéséről szóló javaslat) kapcsolódott hozzá.¹ A korábbi országgyűlési ciklusokban megismert problémák továbbra is a kataszterről szóló közbeszéd jelentős részét képezték: több ellenzéki képviselő is sürgette az új földadókataszter bevezetését, felmerültek hibás osztályba sorozások és különféle reformjavaslatok, így például az országosan kötelező kataszteri kiigazítás gondolata a kisbirtokosság védelmében. A túl magas földadó miatt annak ellenére is érkeztek panaszok, hogy azt a kormány az 1909. évi V. törvénycikkben leszállította.²

A kataszter a költségvetésben

Az 1912. évi zárszámadás szerint az országos kataszteri felmérésnél abban az évben többletköltséget okoztak a napidíjak, jutalmak és segélyek. A napidíjak esetében a túlköltekezés abból adódott, hogy a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összehangolását és a nyilvántartások pontos vezetését szolgáló betétszerkesztés miatt a tervezettnél több díj-nokot kellett alkalmazni, míg a jutalmakkal a felmérési munkálatokat túlórán is végző tisztviselőket kívánták ösztönözni.³ Ugyanakkor a személyi járandóságok többi alrovatánál megtakarítás volt. Ugyancsak sikerült csökkenteni a kiadásokat a földadókataszter kiigazításánál is (a megtakarítás 268 743 korona volt 1912-ben és 340 308 korona 1913-ban), amely munkálatok Teleszky János pénzügyminiszter

- 1 Az ártéri öblözet – mai szóhasználattal öblözet – a folyó árterének természetes vagy mesterséges elhatárolásokkal elkülönülő részvízgyűjtője, amelyet az öblözeti szakaszon a mederből kilépő árvizek (védművek híján vagy azok tönkremenetele esetén) előlhetnek. A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobb. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri ankét. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6. (2019) 2:30–39.; A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44.; A kataszter ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen. 7. (2020) 3:39–54. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.
- 2 Az 1909. évi V. törvénycikk a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról metgetkinthető: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu>)
- 3 A kataszteri részletes felmérés előrehaladását térképekkel is szemlélteti: TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.

Év	A folyó évre a földadóra közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataszter			Földadó-nyilvántartás	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Utalványozott	Tényleges kiadás
1910	70 729 999	68 658 745	2 542 531	2 500 509	2 754 514	1 127 229	1 115 856
1911	71 182 054	72 845 508	2 694 038	2 764 421	2 684 238	1 152 814	1 160 821
1912	70 916 472	69 670 342	2 946 773	2 999 429	3 086 922	1 169 697	1 167 204
1913	62 361 749	61 918 270	3 199 462	3 128 916	3 142 681	1 333 605	1 325 156
1914 első félév	31 500 204	23 022 159	1 619 204	1 561 660	1 566 441	nincs adat	nincs adat

■ A földadóból származó bevételek és kataszterre vonatkozó éves költségvetés (korona) 1910–1914 között

véleménye szerint „jóformán be vannak fejezve”.⁴ Ebben a ciklusban a földadó-nyilvántartás rendszeres és pontos vezetéséért minden községet ingyen elláttak a kataszteri térképek másolataival, így a térképmásolatokat egyre kisebb mennyiségben értékesítették.⁵ A földadóból származó bevételek 1913-tól látványosan csökkentek, mert ettől az évtől a földadó kivétési kulcsát az 1909:V. tc. alapján 25,5%-ról 20%-ra mérsékeltek. Az így keletkezett bevételkiesést a földadókataszter kiigazítása révén várt többlet nem ellensúlyozta.

Új földadókataszter sürgetése a kisbirtokosság érdekében

Annak ellenére, hogy az 1909. évi V. tc. elfogadásával a képviselőház és a főrendiház egyaránt a meglévő földadókataszter kiigazítására szavazott, ebben az országgyűlési ciklusban is több képviselő felszólalt az új kataszter bevezetésének szükségessége mellett, elsősorban a kisbirtokosság hátrányos helyzetével és a terhek aránytalan elosztásával érvelve. Erre vonatkozóan a „Magyar-, Horvát-Szlávon- és

Dalmátországok országgyűlésileg összegyűlt képviselői” külön felirati javaslatot terjesztettek elő a parlamentben, amelyet Miháli Tivadar román nemzetiségi képviselő (Szolnok-Doboka vármegye, Nagyilonda) olvasott fel a képviselőházban.⁶ A javaslat megfogalmazói reformokat sürgettek az igazságosabb és az állampolgárok között méltányosabban eloszló adó rendszerének érdekében, és kérték, hogy a földadót teljesen új földadókataszter alapján állapítsák meg, érvényesítve benne a fokozatosság elvét.⁷

Bikádi Antal (Békés vármegye, Orosháza) a földadókataszter kiigazításáról rendelkező 1909. évi V. törvénycikket „szerencsétlen alkotásnak” nevezte, mert bár a nyolcvanas évek közepétől nyilvánvalóak voltak a kataszteri felméréssel kapcsolatos általános, az egész országot sújtó visszasságok, mégis 25 év kellett hozzá, hogy a kormány megalkossa a kiigazításról szóló törvényt, amelyben úgy kezelik a problémákat, mintha azok csupán szórványosak, egyes vidékeket érintő bajok volnának. Megemlítette még azt a pletykát, miszerint a jegyzők és kataszteri nyilvántartók olyan hí-

4 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az Állami zárszámadás 1910–1914. évi köteteiből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu). Teleszky János felszólalásaira vonatkozóan l.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XLI. Bp., 1910–1918. (= KN). 468. országos ülés (1913. október 30.). XIX:258.; 524. országos ülés (1914. március 19.). KN, XXIII:142–143.

5 A kataszteri térképekre vonatkozóan l.: TÖRÖK ENIKŐ: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2014) 2:14–21., a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött kataszteri gyűjteményről pedig: REISZ T. CSABA: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban. *Catastrum*, 6. (2019) 1:44–52.

6 A felszólaló képviselők életrajzi adataira l. *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*. Szerk.: VÉGVÁRY FERENC – ZIMMER FERENC. Bp., 1910. Online is elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon.

7 10. országos ülés (1910. július 11.). KN, I:109. A javaslatot l.: *Az 1910. június 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I–LXIV. Bp., 1910–1918. (= KI) 28. Miháli Tivadar és társai válaszfelirati javaslata. I:501–506.

reket terjesztettek, miszerint a kataszteri kiigazítást kért emberekre utána még magasabb adót rónak ki. Novák János egyetértett Bikádi Antallal és hosszasan részletezte, hogy míg a kisbirtokokhoz 1884–1885 között folyamatosan jártak a kataszteri biztosok és feljegyezték a művelésiág-változásokat, addig a nagybirtokosok az 1864-ben kivetett adót fizették, az ő művelésiág-változásaikkal senki sem foglalkozott, holott a képviselő maga is tud olyan esetről, hogy a haszontalan területként felvett részen halastavak vannak, amelyek nagy jövedelmet hoznak munka nélkül is. A régi időket igazságosabbnak nevezte, hiszen akkor a birtokosoknak jövedelmük arányában katonákat kellett kiállítaniuk: ez a kötelesség immár a múlté, „*elég az, hogy a milliónyi jövedelmet zsebre vágják.*”⁸

Ugyancsak sérelmezte a kataszter új felvételének elmaradását Pető Sándor (Budapest, III. kerület), a kiigazítást pedig toldozás-foltozásnak minősítette.⁹

Herczegh Sándor (Somogy vármegye, Szigetvár) az adórendszer aránytalanságaira hozott fel konkrét példát saját községéből: „*Szigetvár [...] az ottani nagybirtokkal szemben éppen kétszeresét fizeti holdanként az adónak, mint az ottani uradalom, mely csaknem ugyanannyi területet tesz ki; holott bizonyítani sem kell, hogy az az uradalom a rendezés alkalmával a jobbik részt választotta. Eklatáns eset, t. ház, hogy Molvány, Pata (ma Patapoklosi, Baranya megyében), Radna és Zádor községek határában egy 1200 holdas birtok parcellázás alá került, melynek parcelláiért horribilis ár[a]t fizettek az ottani földéhes kisbirtokosok és a községek. Midőn megkapták a földet, bámulva tapasztalták, hogy ennek a földnek az adója nyolc-tízszerte kevesebb, mint az általuk tulajdonjoggal bírt úrbéri földcskék adója. De nem sokáig örülhettek ezeknek az előnyöknek, mert rövidesen jött a kataszterkiigazítás és jobb osz-*

tályba minősítették az elparcellázott földeket. De különösen esett az, hogy midőn így feljebb vitték és jobb minőségűnek találták az elparcellázott birtokrészt, addig az el nem adott részt meghagyták ugyanazon osztályban és azok nem fizetnek ma sem, csak 60, 80, 100 fillért.”¹⁰ A képviselő úgy látta, a hibás osztályba sorozások nagy része is a kisbirtokosokat sújtotta: állítása szerint 2,5 millió kisbirtokosnak volt a valóságosnál magasabb osztályba sorozva a földje, ezért az adókiivetés nem állja meg a helyét. Sérelmezte továbbá, hogy még mindig a Bach-korszakban lefektetett földadó-kivetési kulcs alapján állapítják meg a földadót, noha a viszonyok azóta jelentősen megváltoztak.¹¹

Új földadókatasztert sürgetett Kún Béla (Hódmezővásárhely) is, az alföldi kisbirtokosság érdekeire hivatkozva, „*mert [...] amíg a kisgazdák földjei 2-10-18 k[orona] adót fizetnek holdanként, addig a mellettük levő nagybirtok 1-2 k[orona]t vagy csak 80 fillért fizet.*”¹² Nagyatádi Szabó István (Somogy vármegye, Nagyatád) egyik felszólalásában megemlítette, hogy a kataszteri biztosok azzal indokolják a kisbirtokosok arányaiban magasabb adófizetését, hogy ők a nagybirtokosoknál jobban művelik a földjeiket.¹³ A képviselő a kataszteri tiszta jövedelem alapján számított örökösödési adó kapcsán azt javasolta, hogy először a kataszter kiigazítását hajtsák végre, mert egyelőre egy nagybirtokos a holdjai után sokkal kevesebb adót fizet, mint egy kisbirtokos, ebből kifolyólag pedig az örökösödési adóban is anomáliák lesznek. Kifejtette, hogy az igazságtalanságok főleg azért történhettek meg, mert amikor a kataszteri felvételezés zajlott, a kisbirtokosokat nem hallgatták meg. Wekerle Sándor ígéretével ellentétben a gyakorlatban továbbra is a nagybirtokos-túlsúly érvényesül. „*Bár a megyéknél is, miután a kisbirtokosság nem tudott kellő eréllyel fellépni, csak kis hányadot engedtek át részükre a bizottsági he-*

8 A két képviselő felszólalására l.: 22. országos ülés (1910. július 25.). KN, I: 390–391., 404–405.

9 70. országos ülés (1911. január 5.). KN, III:349.

10 48. országos ülés (1910. november 30.). KN, II:327.

11 145. országos ülés (1911. május 2.). KN, VII:123.

12 55. országos ülés (1910. december 9.). KN, II:501.

13 55. országos ülés (1910. december 9.). KN, II:518.

lyekből, mindössze egy-két tagot vettek be. Ami az országos földadóbizottságot illeti, az akkori többség elkövette azt az óriási hibát, hogy ama 10 tag közé, amelyeknek megválasztására e háznak joga volt, kisbirtokost nem választott meg, csak nagy- és középbirtokost. Természetesen a főrendiház is azt a 10 tagot, kit joga volt megválasztani, a nagybirtokosokból választotta. Így a kisbirtokosság a választás révén kimaradt az országos bizottságból. Jött a kinevezés; a pénzügyminiszternek tudvalévőleg joga volt 20 tagot kinevezni az országos földadóbizottságha; Wekerle akkori miniszterelnök és pénzügyminiszter úr megígérte, hogy a kinevezésnél figyelembe fogja venni a kisbirtokosság érdekeit és úgy állítja össze a bizottságot, hogy benne a kisbirtokosság is képviselve lesz. Azonban Wekerle Sándor úr addig, amíg miniszter volt, a kinevezéseket nem eszközölte, vagy nem eszközölhetette – azt már ő tudja legjobban –, s így a kinevezés joga átszállt a mostani pénzügyminiszter úrra, aki nem érezte magát kötelezve Wekerle akkori nyilatkozata által és kinevezett a bizottságba 20 tagot, de ezek között kisbirtokos egy sincs.”¹⁴ Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és belügyminiszter minden felszólalás ellenére kitarthatott amellett, hogy új katasztert nem fognak keresztülvinni az országban.¹⁵¹⁶

Reformjavaslatok a kataszteri felmérés és a földadókivetés hatására

Elsősorban a kisbirtokosokat szerette volna segíteni az országosan kötelező kataszteri kiigazításra vonatkozó javaslatával Bikádi Antal. Kidobott pénznek tartotta a pénzügyminiszter elnökletével létrejött országos földadóbizottság utazó küldöttségeit, és azt javasolta, hogy a kormány inkább rendelje el a kötelező

■ Kún Béla (1878–1954) újságíró, lapszerkesztő, főispán, Hódmezővásárhely kezdetben Justh-párti, majd kisgazdapárti országgyűlési képviselője (MNM TF, 2325/1951¹⁶)

■ Nagyatádi Szabó István (1863–1924) az első országos magyarországi parasztpárt megalapítója, az első paraszti származású képviselő a magyar parlament történetében, 1919 augusztusában földművelésügyi miniszter (MNM TF, 13/1934)

14 121. országos ülés (1911. március 13.). KN, VI:73.

15 294. országos ülés (1911. november 24.). KN, XII:404.

16 Ezúton is köszönjük dr. Lengyel Beatrixnak és Gaskó Juditnak, hogy segítettek a cikkben szereplő képviselők felvételeit felkutatni a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában (= MNM TF).

kiigazítást és azt hajtassa végre lelkiismeretesen. Úgy vélte, a kisgazdáknak nagyon kevés esélyük van arra, hogy a sérelmeiket orvosolják, miközben elsősorban az ő földjeiket sorolták a valóságosnál magasabb osztályba. „Az 1908.V. tc. [helyesen: 1909. évi V.] ezen az állapoton semmit sem fog javítani. Én kértém is a minisztériumot, hogy az erre vonatkozó munkálatokat szüntesse be, mert kár minden fillérért, amelyet erre a célra költenek, pedig nagyon sokba fog kerülni.”¹⁷

Ezirányú felszólalását megismételte egy évvel később, 1912. május 8-án, kiegészítve azzal, hogy az országosan kötelező kataszteri kiigazítás azért is szükséges, mert a jelen rendszerben „akinek nagyon alacsony az osztályozása, az nem fogja kérni a kiigazítást. Csak az kéri, akinek a birtokát magasabban osztályozták és aki önmagára nézve igazságtalannak tartja a kataszteri rendezést. Így azonban nem lehet igazságot szolgáltatni, mert az adó, amely a kataszteren alapul, kontingentálva van, és így igazságos elosztás nem lehetséges, mert ha egyiknek a válláról levesszük az igazságtalan terhet, nem tehetjük át annak a vállára, akinek azt igazságosan viselnie kellene, mert az nagyon okosan a maga szempontjából, a kiigazítást nem kérte”.¹⁸ Novák János Bikádi Antallal egyetértésben sérelmezte, hogy a földadó-kiigazításról szóló törvény nem rendelte el a kötelező kiigazítást, hanem megelégedett azzal, hogy amelyik község kéri, az megkapja, de ők is csak akkor, ha a kataszteri előadó és kiküldött biztos ezt véleményezi.¹⁹

Herczegh Sándor úgy vélte, hogy a kataszteri biztosokat más munkakörben is sikeresen lehetne alkalmazni. Javaslatára szerint a felmérésnél szerzett tapasztalataikat a Földtani Intézetben hasznosíthatnák és összeállíthatnának egy talajfajták szerinti kimutatást, amelyben ajánlhatnának a gazdaközönségnek bizonyos, az adott talajtípushoz illő növénytermesztést. „Nagy horderejű dolgot lehetne csinálni a künn

működő kataszteri biztosokkal, a talajviszonyokról szóló munkálatokat összeszedve, grafikus módon minden község talaj-rétegmintákat összeállítva táblázatot készítsen, hogy tudja a polgárság azt, hogy mely növény termelésével miféle anyagait veszi ki a földnek, és hogy az istállótrágyán kívül milyen műtrágyával pótolhatja a földnek ez elhasznált anyagait.”²⁰

Kovács Gyula (Békés vármegye, Gyoma) azt sérelmezte, hogy a kataszteri kiigazítást hirtelenjében összeszedett, így hozzá nem értő vagy munkájuk iránt kellően el nem kötelezett tisztviselők végzik, ahelyett hogy a feladatot a régi, jól bevált emberek végeznék, az új munkásokat pedig foglalkoztassák inkább a kataszteri hivatalnoki státuszokban.

A kataszteri felmérés többek között rámutatott arra is, hogy mennyi olyan belvízzel borított terület van, amelyet némi ráfordítással termővé lehetne tenni. Csemez István (Győr vármegye, Tét), aki a földadóbizottság utazó küldöttségének tagjaként az ország 24 vármegyéjét bejárta, felszólalásában hangsúlyozta: „kivétel nélkül mindenütt, amerre jártam, találtam olyan területet, amelyet okszerű kezeléssel, néhány árokhúzással, esetleg alagcsövezéssel biztos termővé lehetne tenni, míg abban az állapotban, amelyben ma van, tekintettel a belvizekre, a rendes termelésre és termésre éppen nem alkalmas”. Bár pontos számadatokat nem írt össze, javasolta a földművelésügyi miniszternek, hogy nézzen utána a kataszteri felügyelőségeknél. A saját kerületéről konkrétan nyilatkozott: „Hozzávetőlegesen a magam kis területéről tudok szólni és azt hiszem, hogy ilyen arányban lehetnek az ilyen területek az ország jó részén másutt is. Az én kerületemben öt község kivételével, ahol már a belvíz levezetve, szabályozva van, van 23 község, amelynek területe 70 000 katasztrális hold. Itt számítottam és kalkuláltam, mivel jól ismerem azt a vidéket és megállapítottam, hogy ebből a 70 000 katasztrális holdnyi területből mintegy

17 150. országos ülés (1911. május 8.). KN, VII:218–220.

18 373. országos ülés (1912. május 8.). KN, XVI:216–217.

19 22. országos ülés (1910. július 25.). KN, I:404–405.

20 145. országos ülés (1911. május 2.). KN, VII:126.

14 000 katasztrális hold kívánná a belvíz levezetését, ami által az a föld biztos termővé volna tehető. Tehát, ha nem is ilyen arányban, hanem csak egy tizedrészben ilyen az ország földje, akkor is már horribilis az a terület, amelyet okoszerű művelés és a belvíz levezetése által biztos termővé lehetne tenni.” Hangsúlyozta továbbá, hogy ezek a területek legelőknek nem alkalmasak, mert hepehupások, így egyenetlen rajtuk a növényzet, a nép pedig közönyös a fejlesztések iránt, konzervatívan gondolkodik a földről: ahogy a felmenők idejében használták, úgy jó lesz az ő életükben is, ezért szorgalmazta, hogy a reformok „felülről” jöjjenek.²¹

A több képviselő által is felemlgetett, elsősorban a kisbirtokosok kárára megfigyelhető aránytalanságok ösztönözték Nagyatádi Szabó Istvánt arra a javaslatra, hogy a kataszteri osztályozások helyett a föld bérértéke alapján határozzák meg a kataszteri értékét és vessék ki az adót. Azzal érvelt, hogy ez sokkal olcsóbb és hatékonyabb megoldás: „Ezek a kataszteri osztályozások roppant sok pénzébe kerülnek az államnak, és hosszú ideig tartanak. Én tudnék egy sokkal olcsóbb, egyszerűbb módot ajánlani, amely nem is igen kerülne az államnak pénzébe, mert a közigazgatási hatóságokkal el lehetne végeztetni. Szerintem az lenne az igazi kulcs, ha a föld bérértéke után vetnék ki az adót, és a bérérték után határoznák meg annak a földnek kataszteri értékét. Ma Magyarországon a földárak már annyira emelkedtek, a bérletek annyira elterjedtek, hogy nincs olyan községe vagy vidéke az országnak, ahol a föld bérértéke ne volna meghatározható. A földnek az a tiszta jövedelme, amennyi bért fizetnek érte, nem pedig az, amit felbecsül rá a kataszteri biztos. Ez a közigazgatás által végrehajtható igen olcsó dolog volna, és szerintem az volna a tiszta jövedelem igazságos megállapítása, hogy hol, ki mennyi bért kap a földjéért és mi a földnek bérösszege.” Richter János (Árva vármegye, Alsókubin) ugyan felvetette, hogy a nevezett bérösszeget le is lehet szállítani, és így máris

torzulnak az értékek, de Szabó István ezt nem látta tömegesen előforduló problémának.²²

Túl magas földadó

Kovács Gyula általánosságban sérelmezte azt, hogy a földadó minden más adónál sokkal magasabb, ráadásul a földbirtokos az adóalapot eltitkolni sem tudja, miként történik az más foglalkozási ágaknál.²³ Hasonlóképpen vélekedett gróf Batthyány Tivadar (Tolna vármegye, Szekszárd) is, igaz, ő nem csupán a földadó, de minden más adó esetében is nehezményezte az

■ Némétújvári gróf Batthyány Tivadar (1859–1931) politikus, országgyűlési képviselő, 1917-ben és 1918-ban néhány hónapig a király személye körüli miniszter, 1918. október 31. és december 12. között belügyminiszter (MNM TF, 1585/1963)

21 Kovács Gyula és Csemez István felszólalására I. 146. országos ülés (1911. május 3.). KN, VII:149., 159.

22 287. országos ülés (1911. november 13.). KN, XII:187.

23 123. országos ülés (1911. március 18.). KN, VI:124.

■ Sándor Pál (1860–1936) az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés alapítója, 1910 és 1918 között a Nemzeti Munkapárt politikusa (MNM TF, 6643/1957)

állandó emelést: „Mindenütt, ahol legutóbb a kataszteri kiigazításoknál már keresztülvitték a kataszternek és ezzel kapcsolatosan az adóknak kiírását – még ott is, ahol új osztályozások történtek –, látom a kincstár részéről a felfelé való emelés tendenciáját, ami arra mutat, hogy a pénzügyi kormányzat nagy tervszerűséggel, ügyességgel és nagy szakavatottsággal el fogja érni azt, hogy az állam bevételei tetemesen fokozódni fognak. És itt kérem az igen t. miniszter urat, hogy a kereseti adónál és különösen a kisemberek földadójánál utasítsa közegeit, hogy túlbuzgóságukból egy kissé engedjenek, s egyúttal arra is kérem a miniszter urat, hogy vagy most, vagy máskor legyen kegyes az országot felvilágosítani arról, minő célokra szánja ezeket a kiadásokat.”²⁴ Sándor Pál (Budapest, V. kerület) sem hitt az adócsökkentésben: „Én nem úgy látom a helyzetet e tekintetben, amint a pénzügyminiszter úrtól vagy mástól hallottam,

hogy itt 8 vagy 10 millió k[oroná]nyi adócsökkenés fog előállni magában a kataszterben, hanem úgy látom, hogy a földadó tekintetében a jövedelemadóban olyan tételek foglaltatnak, amelyekre a tisztelt földbirtokos és földbérlő urak csak később fognak reá jönni.”²⁵

Kísérlet a földadó eseti elengedésére az esőzés miatt

Az 1909. évi XI. tc. alapján a főrendiházban 1914-ben Desseffy Aurél, a pénzügyi, közgazdasági és közlekedésügyi, felirati és az Erzsébet királyné emlékbizottság, valamint a legfőbb fegyelmi bíróság tagja vetette fel a földadó eseti elengedésének szükségességét az 1913. évi szokatlanul nagymértékű esőzések miatt, amit elemi kárnak tekintett, hiszen annyira megnövelték a belvíztartalmat, hogy sok terület mezőgazdaságilag művelhetlenné vált.

Teleszky János pénzügyminiszter azonban határozottan elutasította Desseffy Aurél ezirányú kérelmét, arra hivatkozva, hogy a nevezett törvény meghatározza azokat az elemi károkat, amely alapján a földadót részben vagy egészben el lehet engedni, ezek között pedig a tartós esőzés nem szerepel. Elismerte ugyanakkor, hogy a törvénynek valóban van egy olyan szakasza, amelyben a pénzügyminiszter és a földművelésügyi miniszter egyéb elemi kárt is meghatározhat és földadóelengedést eszközölhet. Mivel a múlt évben kétségtelenül voltak komoly esőzések, és az ország különböző vidékeiről, 219 községből 112 000 holdra vonatkozóan érkezett emiatt adóelengedést kérő bejelentés, az ügyet kivizsgálták, és arra jutottak, hogy a bejelentések jelentős része nem is olyan vidékről érkezett, ahol komolyabb esőzések lettek volna. Körülbelül 8000 holdról állapítható meg, hogy valóban elemi kárt okozott a csapadék, de nekik sem kívánt kedvezményt adni, amit a következőképpen indokolt: „Ha tehát most a földművelésügyi miniszter t. barátommal arra az álláspontra

24 192. országos ülés (1911. július 4.). KN, IX:330.

25 429. országos ülés (1912, december 17.). KN, XVII:509.

■ Dessewffy Aurél (1846–1928) a főrendiház tagja, 1917–1918 között országbíró (MNM TF, 3768/1957)

■ Teleszky János (1868–1939) jogász, pénzügyi szakember, 1913–1917 között pénzügyminiszter (MNM TF, 2439/1957)

helyezkednék, hogy ezeket a tartós esőzéseket ilyen károknak minősítsenék, amelynek címén adóelengedés adható, tulajdonképpen egy rendkívüli igazságtalanság követtetnék el, mert azok túlnyomó részének, akik ilyen kárt szenvedtek, nem adhatnánk meg, miután a bejelentési határidők elteltek és ma meg sem állapítható, hogy tulajdonképpen hol voltak e károsodások, és ott adnánk esetleg leengedést, ahol a károsodás kisebb mérvű volt, úgyhogy azt hiszem, hogy ilyen intézkedéssel a törvény intencióinak nem felelnék meg, másrészt pedig nem meglepő, hanem ellenkezőleg, inkább sok helyen elégedetlenséget idéznék elő.”

Dessewffy Aurél másik felvetésével, amelyben indítványozta, hogy ha a tartós esőzések miatt a rákövetkező évben sem lehet a földet használni, engedjék el a földadót, részben egyetértett, és ezirányú bejelentés esetén a földadó elengedésének a felét kivitelezhetőnek

látta: „beismerem, hogy ilyen speciális esetekben és éppen azért, mert az ilyen tartós esőzések nem alkalmasak arra, hogy mint az előbb jelezni volt szerencsém, olyan elemi károknak minősítsenek, amelyek alapján akkor adassék adóelengedés, amikor bekövetkeztek, miután megállapításuk, ellenőrzésük és a bejelentési határidő megtartása igen nagy nehézségbe ütközik, azért méltányosnak tartom, hogyha ezen esőzések következtében a következő évben sem lehetett az illető területet bevetni és használni, a következő évre lehessen az adóelengedést lehetővé tenni, még pedig nem teljes mértékben, hanem az adónak körülbelül csak a felét”²⁶

Nyilvántartások vezetése és adatgyűjtés

Az ingatlan-nyilvántartási és a kataszteri te-lekkönyvek összhangba hozásának sürgető igénye a főrendiházban elhangzott egyik fel-

26 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendiház – napló. I–V. Bp., 1912–1919. (= FN) 58. ülés (1914. május 22.). FN, IV:13., 42–43. Az 1894:V. tc. javasolt módosításai: 349., 352., XXXIX szám. KI, XII:77–79.; 113–115.; 525–527. A javaslat végül az 1911:XV. törvénycikként szentesített. Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu>).

■ Gaál Jenő (1846–1934) közgazdász, jog- és államtudományi doktor, miniszteri tanácsos, műegyetemi tanár, politikus, az MTA tagja (MNM TF, 2899/1949)

szólalásban is előkerült. A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségéről és az 1894.V. tc. némely rendelkezéseinek módosításáról, illetve kiegészítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása során Gaál Jenő, a főrendiház pénzügyi, közgazdasági és közlekedésügyi bizottságának tagja és előadója felvetette: „Milyen szoros összefüggésben vannak a telekkönyvek a kataszterrel! A kataszteri felmérések oly hátralekös állapotban vannak, hogy illetékes szak-

■ Lukács László (1850–1932) pénzügyminiszter 1895–1905 és 1910–1912, majd miniszterelnök 1912–1913 között (MNM TF, 62/3345)

férfiak nyilatkozata szerint az egész országot 100 esztendő múlva sem fogjuk felmérve látni. Továbbá a telekkönyvek kapcsolata folytán ez a munkálat is megrontatik a birtokforgalom szempontjából. Azok a mappák, amelyeket a kataszteri mérnökök igen helyesen és alaposan készítenek el a telekkönyvi nyilvántartás által, rövid idő alatt egészen hasznavehetetlenekké válnak. Azután itt vannak a birtokrendezési törvények és azoknak a végrehajtása. A tagsítások olyan lassan mennek előre, hogy ennek következtében nincs kilátás arra, hogy a birtokviszonyok belátható időn belül rendeztessenek.” Lukács László pénzügyminiszter az elhangzottakat – ti. a telekkönyvek összehangolásának lassúságát és a kataszteri felmérésekkel való elmaradást – elismerte.²⁷

A képviselőház közgazdasági bizottságának 1907. május 2-án kelt határozata utasította a

27 14. ülés (1911. július 21.) FN, I:97., 99.

12. minta. 80

Birtokforgalmi statisztika

I. rész.

Város: _____ Község: _____

M. kir. adóhatóság: _____ A birtokforgalmi jogokhoz kapcsolódó adóhatóság: _____

Városi/kerületi tanács: _____

Statisztikai lap

Az ingatlanok tulajdonosának személyében történt változásokról.

I. A földterület tulajdonosa adatai:

név: _____

születési helye: _____

állampolgársága: _____

születési idő: _____

II. A földterület tulajdonosa adatai:

név: _____

születési helye: _____

állampolgársága: _____

születési idő: _____

III. A földterület tulajdonosa adatai:

Birtokidő	Értéke	Adóhatóság
1909		
1910		
1911		
1912		
1913		
1914		
1915		
1916		
1917		
1918		
1919		
1920		

A statisztikai lapot minden egyes ingatlanforgalmi esetről a kataszteri birtokívek kezelőinek (községi és körjegyzőknek, a törvényhatósági jogú városokban pedig a kataszteri birtokívek kezelésével megbízott közegeknek) kellett kiállítaniuk.

■ Birtokforgalmi statisztikai adatlap, 1. minta

m. kir. Központi Statisztikai Hivatal (KSH), hogy a telekkönyvi birtoktestek forgalmának statisztikai számbavétele tárgyában tegye meg a szükséges előkészítő munkákat. A KSH 1910. évi munkatervében mindez a tevékenység már helyet kapott. A munkatervből kitűnik, hogy az egyeztetések eredményeként az állandó birtokforgalmi statisztikai adatgyűjtésre egy statisztikai lapot készítettek, amelyben az ingatlanok tulajdonosainak személyében történt változásokat, a tulajdoni átruházás tárgyát képező ingatlan kiterjedését, a kataszteri tiszta jövedelmet, a birtok becsértékét és a kényszereladás néhány fontosabb körülményét egyaránt követni lehetett. Ezt a statisztikai lapot minden egyes ingatlanforgalmi esetről a kataszteri birtokívek kezelőinek (községi és körjegyzőknek, a törvényhatósági jogú városokban pedig a kataszteri birtokívek kezelésével megbízott közegeknek) kellett kiállítaniuk

az illetékkiszabásra vonatkozó adóbizonylatokkal együtt, és azokat a fennálló pénzügyi szabályzatok szerint szoros határidőn belül kellett az adóhivatalokhoz beküldeni. Az állandónak tervezett adatgyűjtés mellett egy külön, egyszer végrehajtandó adatgyűjtést is javasoltak a 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokokra vonatkozólag, amely ezen birtokoknak az 1880-as évek végén létesített állapottól kiindulva az azóta történt birtokváltozásokra összpontosított, hogy erre vonatkozóan legalább 20 évre visszamenőleg információkat szerezzenek.²⁸

Kérvények és területváltozások

Szentes városának képviselőtestülete 1912-ben kérvényezte, hogy az új kataszteri felmérésekkel és becslésekkel felmerült költségeket az állampénztár utalványozza ki nekik. A város arra hivatkozott, hogy a kataszteri felmérések 60 000 koronát meghaladó költséget okoztak, és ezek tulajdonképp tisztán a kincstár érdekében történtek. A kérvényi bizottság azt javasolta, hogy a kérvényt adják ki a pénzügyminiszternek, amit a képviselőház elfogadott.²⁹

Csongrád és Liptó vármegyék az általános kereseti adóról szóló 1909. évi IX. és a jövedelemadóról szóló 1909. évi X. tc. módosítását kérvényezték, azzal indokolva, hogy a nevezett törvények nagyon komplikáltak, a földbirtok jövedelmének meghatározása és a tiszta jövedelem kiszámítása nehézkes. Helyette azt javasolták, hogy a földbirtok tiszta jövedelmét a kataszteri jövedelem másfélszeresében, illetve kétszeresében állapítsák meg. A képviselőházban 1914. március 20-án tárgyalta kérvényt ugyancsak a pénzügyminiszterhez továbbították.³⁰

Már az 1907. évi kataszteri felmérésből is

28 12. szám. A magyar kir. központi statisztikai hivatal 1910. évi munkatervéről. *KI*, I:68–269., különösen 70., 83. és 41. szám. A közgazdasági bizottság jelentése a m. kir. központi statisztikai hivatalnak a kereskedelemügyi miniszter 12. számú jelentésével előterjesztett 1910. évi munkatervéről. *KI*, II:466–469.

29 1804/1912 iktatószámú, 196. sorsszámú kérvény. Felolvasták: 430. országos ülés (1912. december 18.). *KN*, XVII:539. és 688. szám. 11-ik sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalta kérvényeknek és feliratoknak. *KI*, XXII:264.

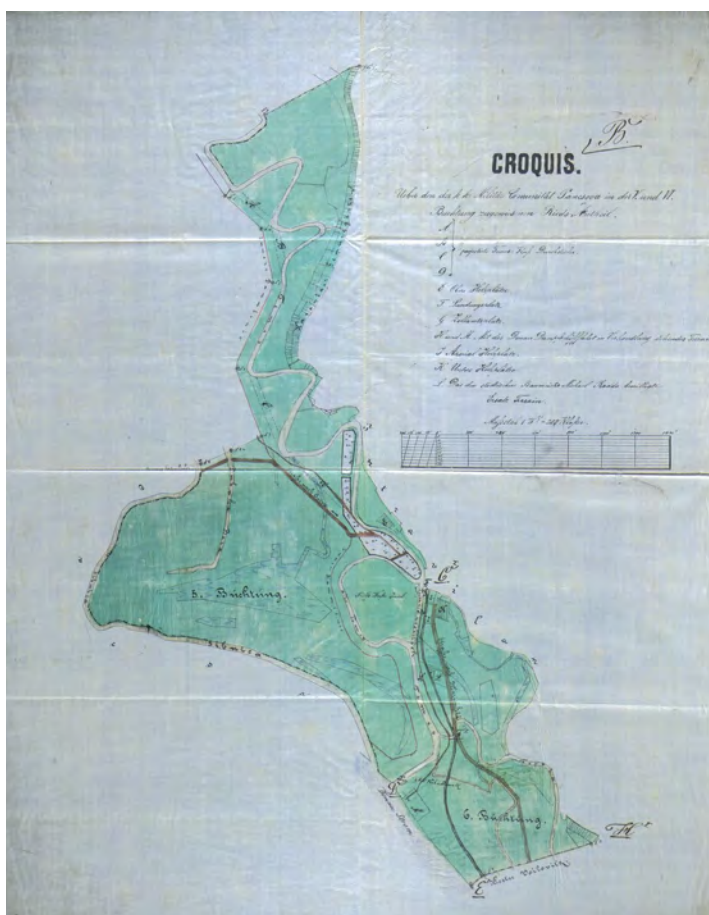
30 525. országos ülés (1914. március 20.). *KN*, XXIII:213. és 975. szám. 15-ik sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalta kérvényeknek és feliratoknak. *KI*, XXXVIII:135. (Csongrád vármegye kérvénye 3181/1913 iktatószámmal és 10. sorszámmal, Liptó vármegyéé pedig 65/1914 iktatószámmal és 11. sorszámmal szerepel).

világosan látszott a Rába folyó szabályozásából eredő területváltozás, amelynek következtében Sopron és Vas vármegyék között 61 katasztrális holdnyi terület, amely korábban Vas vármegyéhez tartozott, a Rába túlsó oldalára került. Az érintett községek (Pápóc, Szentmiklósfá /ma Pápóc része/ és Rábakecskéd /ma Kenyeri része/, másrészt Páli, Edve és Rábakecöl) 1907. évi kataszteri felmérésénél ezt a helyzetet már figyelembe vették és a korábban Pápóc, Szentmiklósfá és Rábakecskéd községekhez tartozó területeket a Sopron vármegyei Páli, Edve és Rábakecöl községekhez sorolták. Mivel a határváltozással az érintett felek is egyetértettek, sőt ők maguk kezdeményezték a természetes határok hivatalos megváltoztatását az 1886:XXII. tc. 148. §-a alapján, a képviselőház Rakovszky Ivánnak, a közigazgatási bizottság előadójának jelentését elfogadva az ügyet tudomásul vette és a főrendiházhoz utasította. Az adminisztrációt gyorsította, hogy kis területről volt szó, így a határváltozás anyagi szempontból sem okozott jelentős változást a vármegyéknek.³¹ A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottsága is javasolta a határozat országos határozattá való emelését.³²

A kataszterhez és a földadóhoz kapcsolódó törvényjavaslatok

Az 1909-ben törvénybe iktatott egyenesadó-törvények közül egyedül a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról szóló V., valamint a házadóról szóló VI. törvénycikk végrehajtása kezdődött meg, az egyenes adóra

vonatkozó egyéb törvények (így például a házadó, az általános kereseti adó, a jövedelemadó és a közadó) azonban további kiegészítésre szorultak. A Pénzügyminisztérium által javasolt módosítások (*Törvényjavaslat az 1909. évi VI., VII., VIII., IX., X. és XI. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedésekről*)³³ miatt a törvények hatálybalépését – ami eredetileg 1911. január 1-jére volt kitűzve – az 1910. évi III. tc. 5. §-a már 1913. január 1-jére halasztotta. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a reform végrehajtásával járó munkát a rendes ügymenet mel-

■ A Temes folyó szabályozási térképe a Pancsova melletti torkolati szakaszán, 1880 (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára / = MNL OL/, S 118-241.)

31 459. országos ülés (1913. június 16.). KN, XIX:129. és 852. szám. A közigazgatási bizottság jelentése a Vas vármegyei Pápóc, Szentmiklósfá és Rábakecskéd községekhez tartozó területrészeknek a Sopron vármegyei Páli, Edve és Rábakecöl községek határához való átcsatolásáról szóló belügyministeri jelentés tárgyában. KI, XXVIII:57. A főrendiházba az ügy 1913. május 26-án, 691. számú irománnyként került. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendiházi irományok. I–XXV. Bp., 1910–1918. (= FI), XIV:582–584.

32 729. szám. FI, XV:489.

33 A törvényjavaslatra vonatkozóan l. 530. szám. KI, XVIII:131–171. és 735. szám. KI, XXIV:238–243.

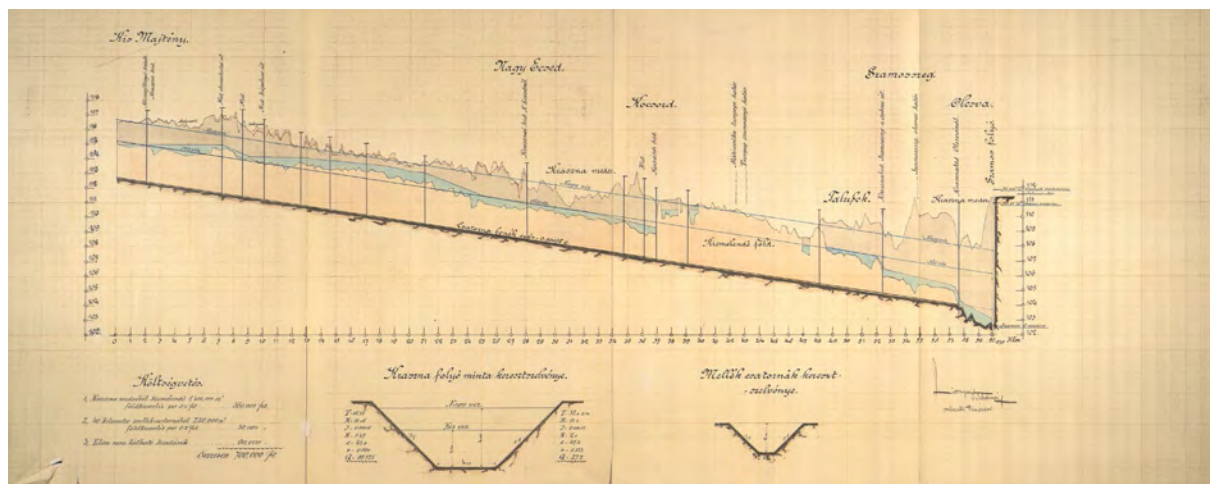
■ Pancsova Torontál vármegyei törvényhatósági joggal felruházott város kataszteri térképének másolata az 1902. évi mérnöki nyilvántartás szerint, 1902 (MNL OL, S 76-979/46.)

lett a közigazgatási személyzet nem tudta ilyen rövid idő alatt elvégezni, másrészt a törvények megalkotása után, különösen pedig azok végrehajtási utasításainak előkészítésekor olyan hibák és hiányosságok merültek fel, amelyek az egyes törvények alapelveibe ütköztek, ráadásul célszerűtlen voltuknál fogva egyébként is tarthatatlannak bizonyultak.³⁴

A kataszteri tiszta jövedelem alapján szabályozott adófizetés ügye előkerült az al-dunai III., IV. és V. számú öblözetek ármentesítéséről szóló törvényjavaslatban. Torontál vármegye és Pancsova törvényhatósági jogú város terü-

letének délnyugati részén feküdt az Al-Duna említett három öblözete, amelyeknek térmérete meghaladta a 70 ezer kataszteri holdat. A terület ármentesítése és termővé tétele közérdek volt, ám a korábbi telepések a gazdálkodás bizonytalansága miatt elszéledtek. Az öblözeteket az állam a törvényjavaslat értelmében társulattá alakította, a munkálatok költségeire törlesztéses kölcsönt javasolt 20 700 000 korona értékben, amelyet 50 év alatt kellett visszafizetni. Az 1885:XXIII. tc. 115. §-a a közérdekű társulatok által viselhető maximális adófizetést a kataszteri tiszta jövedelem húsz-

34 Minderről bővebben l.: 1912. évi LIII. törvénycikk indokolása az 1909. évi VI., VII., VIII., IX., X. és XI. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedésekről, és az 1913. évi VI. törvénycikk indokolása az 1909. évi VII., VIII., IX. és X. törvénycikkek, valamint az 1912. LIII. tc. némely határozata életbeléptetésének elhatalosításáról és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről. Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu>).

■ Az Ecsedi-láp lecsapolási terve, 1894 (MNL OL, S 118-528/2.)

szorosának 60%-ában, az úgynevezett fennsíki árterekre nézve pedig 20%-ban állapították meg, azoknál a társulatoknál pedig, amelyeknek az árterei az új földadókataszterben még a mentesítés előtti állapotok szerint voltak felvéve, a mentesítés után újra meg kellett alapítani a tiszta kataszteri jövedelmet és abból kiszámolni az adót (1885:XXIII. tc. 82. §-a és az 1896. december 7-én kiadott 81989. számú PM-rendelet).

Az érvényben lévő szabályozás azonban túlságosan nagyvonalúnak bizonyult, mert az a jelen esetben is világosan látszott, hogy a mentesítés után várható új kataszteri tiszta jövedelem húszszorosának 60%-a meg sem közelíti a terület várható értékét. Ennek kompenzálásaként hozták ezt a törvényjavaslatot, amely magasabb összegeket határozott meg az ármentesített öblözetekben (a javaslat holdanként átlagban 400–500 korona értékemelkedéssel számolt, „minden érdek kiegyenlítése végett” azonban a társulat által viselhető legmagasabb adót csak holdanként 300 koronában állapították meg).³⁵ A főrendiház pénzügyi bizottsága a törvényjavaslatot elfogadásra javasolta, és azt végül 1913:XLII. törvénycikként szentesítették.³⁶

Ármentesítés utáni új osztályba sorozás-

ról az Ecsedi Láplecsapoló és Szamosbalparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat esetében konkrétan is rendelkezett az egyes vízrendező társulatoknak adandó előlegekről, illetőleg segélyről szóló törvényjavaslat 4. §-a, melyben a 900 000 korona segélyből végrehajtott munkálatot követően öt év múltán a pénzügyminiszter a vonatkozó területekre nézve a kataszteri osztályba sorozást, az érintett községekben pedig új földadó-sorozati munkálatok készítését elrendelhetette.³⁷

Az 1910–1918-as országgyűlési ciklus első felében a kataszteri felméréssel és a földadóval kapcsolatban új törvény nem született, az egyenes adótörvények és néhány, az ármentesítéshez kötődő törvényjavaslat (így például az al-dunai III., IV. és V. számú öblözetek ármentesítéséről szóló tervezet vagy az egyes vízrendező társulatoknak adandó előlegekről, illetőleg segélyről szóló törvényjavaslat) azonban kapcsolódott hozzá. A korábbi országgyűlési ciklusokban megismert problémák továbbra is a kataszterről szóló közbeszéd visszatérő témái voltak: több ellenzéki képviselő is sürgette az új földadókataszter bevezetését, felmerültek hibás osztályba sorozások, a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekönnyvek összhangba hozásának lassúsá-

35 A törvényjavaslatra vonatkozóan l.: 794. szám. *KI*, XXVI:456–465.

36 Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu>)

37 942. szám. *Törvényjavaslat egyes vízrendező társulatoknak adandó előlegekről, illetőleg segélyről*. *KI*, XXXV:332–340. és CXCI. szám. *KI*, XL:127–129. A főrendiházba 864. számú irományként került: *FI*, XVII:50–58.

ga. A kataszteri felmérések, a földadó-kataszter kiigazítása és a földadó kivetése nyomán több reformjavaslat is született, így például az országosan kötelező kataszteri kiigazítás gondolata a kisbirtokosság védelmében vagy a mezőgazdaság fejlesztése a kataszteri biztosok segítségével, akiknek a felméréseknél szerzett tapasztalatai a Földtani Intézetben (is) hasznosíthatónak tűntek. A túl magas földadó miatt annak ellenére is érkeztek panaszok, hogy azt a kormány az 1909.V. tc.-ben leszállította, és ennek következtében bevételkiesése keletkezett, amely az állami zárszámadások adataiból is kitűnik.

■ Az Ecsedi-láp lecsapolási terve, 1894 (MNL OL, S 118-528/1.)